

بسم الله الرحمن الرحيم

موسسه آموزش عالی طلوع مهر

دانشکده حقوق

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته حقوق گرایش فقه و حقوق خصوصی

تحلیل ماهوی عدالت در تعدد زوجات و آثار حقوقی آن از نظر فقه و حقوق ایران با تأکید بر دیدگاه قرآنی

نگارش

عالیه سادات میرحسینی

استاد راهنما

دکتر محمد مهدی عزیزالهی

زمستان ۱۳۹۷

برگ اصالت و مالکیت اثر

اینجانب عالیہ سادات میر حسینی دانش آموخته کارشناسی ارشد رشته حقوق موسسه آموزش عالی طلوع مهر، پدیدآور پایان نامه با عنوان تحلیل ماهوی عدالت در تعدد زوجات و آثار حقوقی آن از نظر فقه و حقوق ایران با تأکید بر دیدگاه قرآنی باراهنمایی دکتر محمد مهدی عزیزالهی گواهی و تعهد می‌کنم که بر پایه قوانین و مقررات، از جمله «دستور العمل نحوه بررسی تخلفات پژوهشی» و همچنین «مصادیق تخلفات پژوهشی» مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۲۵ اسفند ۱۳۹۳):

این پایان نامه دستاورد پژوهش این جانب و محتوای آن از درستی و اصالت برخوردار است.

حقوق معنوی همه کسانی را که در به دست آمدن نتایج اصلی پایان نامه تاثیر گذار بوده اند، رعایت کرده ام و هنگام کاربرد دستاورد پژوهش های دیگران در آن، با دقت و به درستی به آن ها استناد کرده ام.

این پایان نامه و محتوای آن را تاکنون این جانب یا کس دیگری برای دریافت هیچگونه مدرک یا امتیازی در هیچ جا ارائه نکرده ایم.

همه حقوق مادی این پایان نامه از آن موسسه آموزش عالی طلوع مهر است و آثار برگرفته از آن با وابستگی سازمانی موسسه آموزش عالی طلوع مهر منتشر خواهد شد.

در همه آثار برگرفته از این پایان نامه، نام استاد(ان) راهنما و اگر استاد راهنمای نخست تشخیص دهد، نام استاد(ان) مشاور و نشانی رایانامه سازمانی آنان را می آورم.

در همه گام های انجام این پایان نامه، هرگاه به اطلاعات شخصی افراد یا اطلاعات سازمان ها دسترسی داشته یا آن ها را به کار برده ام، رازداری و اخلاق پژوهش را رعایت کرده ام.

امضاء

تاریخ

این گزارش و همه حقوق مادی و محصولات آن(مقاله ها، کتاب ها، پروانه های اختراع، برنامه های رایانه ای، نرم افزارها، تجهیزات ساخته شده و مانند آن ها) بر پایه «قانون حمایت حقوق مولفان و مصنفان و هنرمندان» مصوب سال ۱۳۴۸ و اصلاحیه های بعدی آن و همچنین آیین نامه های اجرایی این قانون از آن موسسه آموزش عالی طلوع مهر است و هرگونه استفاده از همه یا پاره ای از آن شامل نقل قول، تکثیر، انتشار، کاربرد نتایج، تکمیل و مانند آن ها به صوت چاپی، الکترونیکی یا وسایل دیگر، تنها با اجازه نوشتاری موسسه آموزش عالی طلوع مهر شدنی است. نقل قول محدود در انتشارات علمی مانند کتاب و مقاله یا پایان نامه ها و رساله های دیگر با نوشتن اطلاعات کامل کتاب شناختی، نیازی به مجوز موسسه آموزش عالی طلوع مهر ندارد.

تاییده هیات داوران

صورت جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد/رساله دکتری				نشان و نام موسسه
نام و نام خانوادگی دانش آموخته		تاریخ	عالیه سادات میر حسینی	
رایانه شخصی		شماره ملی		

عنوان	تحلیل ماهوی عدالت در تعدد زوجات و آثار حقوقی آن از نظر فقه و حقوق ایران با تأکید بر دیدگاه قرآنی		
رشته تحصیلی	حقوق	گرایش	فقه و حقوق خصوصی

هیئت داوران پس از شنیدن گزارش و دفاع دانشجو ، پایان نامه/رساله وی را داوری و آن را «عالی □»/«بسیار خوب □»/«خوب □»/«پذیرفته نشده □» ارزشیابی کرد.				
سمت	نام و نام خانوادگی	مرتبه علمی	شماره ملی	امضا
	وابستگی سازمانی (پژوهشگاه/ دانشگاه/...)		رایانامه سازمانی	
استاد راهنما	محمد مهدی میر عزیزی			
استاد راهنمای دوم				
استاد مشاور				
استاد مشاور				
استاد داور				
استاد داور				
استاد داور				

تایید ناظر موسسه	نام و نام خانوادگی	سمت	امضا

شماره: ۱۳۹۷/۱۱/۰۴

تاریخ:

پوسته:
شماره پیگیری
۲۷۹۶۵۵

بسمه تعالی

صور تجلّه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد ناپیوسته

با تأیید خداوند متعال و با عنایت به آئین نامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد ناپیوسته جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد ناپیوسته خانم عالیّه سادات میرحسینی ورودی نیمسال اول ۹۶ - ۹۵ با شماره دانشجویی ۹۵۱۷۱۲۰۵ در رشته فقه و حقوق خصوصی تحت عنوان: تحلیل ماهوی عدالت در تعدد زوجات و آثار حقوقی آن از منظر فقه و حقوق ایران با تأکید بر دیدگاه قرآنی با حضور استادان راهنما، داور (داوران) و نماینده تحصیلات تکمیلی در مؤسسه آموزش عالی طلوع مهر در تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۰۴ تشکیل گردید.

نظریات داوران پس از استماع بیانات و نحوه ارایه نامبرده به شرح ذیل می باشد:

- ☐ پایان نامه مورد قبول می باشد.
- ☒ پایان نامه با اصلاحات مورد قبول می باشد.
- ☐ پایان نامه مورد قبول نمی باشد.

نمره نهایی پایان نامه از ۲۰ به عدد: ۱۶، به حروف: شانزده و نیم

تعداد واحد پایان نامه:

امضاء	مرتبه علمی	نام و نام خانوادگی	هیأت داوران
		دکتر حسین معینی	ناظر
	دانشیار	دکتر سیدعلی علوی قزوینی	داور داخلی
	استادیار	دکتر محمد مهدی عزیزالهی	استاد راهنما
	استادیار	دکتر عباس سمواتی	داور داخلی

معاون آموزشی و پژوهشی
امضاء و تاریخ

واحد برادران:
قم، پردیسان، بلوار دانشگاه، بلوار
شهروند شمالی
کد پستی: ۳۷۴۹۱-۳۳۶۲
تلفن: ۰۴۵-۳۲۸۱۰۰۰۸

واحد خواهران:
خیابان شهید فاطمی (دور شهر) نبش
میدان رسالت
کد پستی: ۳۷۱۵۶-۳۷۱۱۷
تلفن: ۰۴۵-۳۷۷۳۰۰۸۰

www.tolouemehr.ac.ir
info@tolouemehr.ac.ir
مستدق پستی: ۳۷۱۸۵-۳۸۱۴
فکس: ۰۴۱۸۹۷۸۹۱۳۹

چکیده:

تعددزوجهات واقعیتی اجتماعی است که ابعاد گوناگون آن می تواند مورد بررسی و پژوهش قرار گیرد اصل جواز تعددزوجهات براساس آیات و روایات معتبر و سیره مورد اجماع و اتفاق همه ی مذاهب اسلامی است، رعایت عدالت میان همسران تنها شرط مورد اتفاق در انتخاب چند همسری میباشد که در آیه سه سوره نساء هم به این مساله اشاره شده، مساله تعددزوجهات قبل از اسلام هم در میان ملل گوناگون به صورت بی حد و حصر وجود داشته است اما اسلام به این مساله شکل خاصی داده و آن را ضابطه مند ساخت، در اولین اقدام مساله تعددزوجهات را پذیرفت و محدود به چهار زن کرد و در گام بعد جواز تعددزوجهات را منوط به رعایت عدالت در بین همسران نمود، عدالت در تعددزوجهات آثاری دارد که می توان این آثار را در حق مضاجعت و حق قسم بررسی کرد، به این ترتیب حق مضاجعه یعنی حق هم خوابگی و حق قسم هم حق تقسیم شب ها میان همسران است، این موارد از حقوق زنان میباشد و باید متناسب با حقوقشان با آنها رفتار شود. مساله تعددزوجهات مورد توجه قانونگذار هم قرار گرفته است اما بررسی ها نشان می دهد قوانین موجود ضامن حفظ حقوق زنان نیست و این قوانین ضمانت اجرای کافی ندارند که بی توجهی به این مساله می تواند زمینه را برای سوء استفاده از این قانون باز کند لذا از قانونگذار انتظار میرود به این مساله توجه بیشتری داشته باشد و قوانین دقیق تری را در این مورد وضع کند.

واژگان کلیدی: تعدد زوجهات، عدالت، حقوق، فقه، قرآن.

فهرست مطالب:

مقدمه:	۱
بیان مساله:	۱
اهمیت و ضرورت تحقیق:	۱
هدف تحقیق:	۲
سوالات تحقیق:	۲
سوال اصلی تحقیق	۲
سوالات فرعی تحقیق:	۲
فرضیه های تحقیق:	۲
فرضیه های فرعی:	۲
پیشینه تحقیق:	۳
سازماندهی پژوهش	۵
فصل اول: کلیات و مفاهیم تحقیق	۷
مبحث اول مفاهیم:	۸
گفتار اول: مفهوم عدالت	۸
بند اول: عدالت در مفهوم فقهی:	۸
بند دوم عدالت در اصطلاح فلسفی	۹
بند سوم: عدالت در تفاسیر	۹
گفتار دوم: مفهوم تعدد زوجات	۱۱
بند اول: معنای لغوی تعدد زوجات	۱۱
بند دوم: انواع تعدد زوجات:	۱۱
الف) متعه (ازدواج موقت):	۱۱
ب) ازدواج دائم:	۱۳

بند سوم: تعدد زوجات در تفاسیر:.....	۱۳
مبحث دوم: سابقه تعدد زوجات	۱۴
گفتار اول: تعدد زوجات در نقاط مختلف.....	۱۴
بند اول: وضعیت تعدد زوجات در ایران.....	۱۵
بند دوم: وضعیت زن و تعدد زوجات در روم.....	۱۵
بند سوم: وضعیت زن و تعدد زوجات در چین.....	۱۵
بند چهارم: وضعیت زن و تعدد زوجات در مصر	۱۶
بند پنجم: وضعیت زن و تعدد زوجات در یونان	۱۶
گفتار دوم: تعدد زوجین در ادیان	۱۶
بند اول: زن و تعدد زوجات در دین مسیحیت	۱۶
بند دوم: زن و تعدد زوجات در دین زرتشت.....	۱۷
بند سوم: زن و تعدد زوجات در دین یهود.....	۱۸
بند چهارم: تعدد زوجات در اسلام الف: مقام زن و تعدد زوجات در اسلام.....	۱۹
ب: شان نزول آیه سه سوره نساء:	۲۰
مبحث سوم: عوامل پیدایش تعدد زوجات و قالبهای ناهنجار تعدد زوجات:.....	۲۰
گفتار اول: عوامل پیدایش تعدد زوجات.....	۲۰
بند اول: عوامل اقتصادی.....	۲۰
بند دوم: عوامل اجتماعی	۲۱
بند سوم: عوامل طبیعی و شخصی.....	۲۲
گفتار دوم: قالب های ناهنجار در تعدد زوجات.....	۲۳
بند اول: کمونیسم جنسی (اشتراک جنسی) یا (ازدواج گروهی).....	۲۳
بند دوم: چند شوهری	۲۳
فصل دوم: ادله مشروعیت تعدد زوجات و شرایط آن	۲۵
مبحث اول: ادله مشروعیت تعدد زوجات.....	۲۶

گفتار اول: ادله ی فقهی.....	۲۶
بند اول: قرآن.....	۲۶
بند دوم: روایات.....	۲۸
بند سوم: سیره.....	۳۰
الف) تعدد زوجات پیامبر (ص).....	۳۰
ب) تعدد زوجات ائمه.....	۴۰
بند چهارم: اجماع.....	۴۳
گفتار دوم: ادله ی حقوقی.....	۴۶
بند اول: موضع قانون مدنی.....	۴۶
بند دوم: موضع قانون حمایت خانواده.....	۴۷
الف) تعدد زوجات در قانون حمایت خانواده سال ۱۳۴۶.....	۴۷
ب) تعدد زوجات در قانون حمایت خانواده سال ۱۳۵۳.....	۴۹
ج) تعدد زوجات در قانون حمایت خانواده جدید.....	۵۴
مبحث دوم: شرایط تعدد زوجات.....	۵۴
گفتار اول: تعدد زوجات به موجب شروط ضمن عقد.....	۵۵
گفتار دوم: شرایط تعدد زوجات در قانون.....	۵۶
بند الف: لزوم ثبت نکاح.....	۵۶
بند ب: توقف ثبت ازدواج مجدد بر حکم دادگاه.....	۵۷
بند پ: محدود بودن تعدد زوجات تا عدد چهار.....	۶۰
بند ج: بررسی موارد ممنوعیت تعدد زوجات.....	۶۱
۱: ممنوعیت جمع بین دو خواهر.....	۶۱
۲: ممنوعیت ازدواج با دختر خوانده.....	۶۲
۳: ممنوعیت ازدواج با خواهر زاده و برادر زاده.....	۶۲
فصل سوم: بررسی ماهیت و آثار عدالت در تعدد زوجات.....	۶۴

مبحث اول: ماهیت عدالت در تعدد زوجات.....	۶۵
گفتار اول: عدالت در آیه سه سوره نساء.....	۶۵
گفتار دوم: عدالت در آیه صد و بیست و نه سوره نساء.....	۶۶
مبحث دوم: آثار عدالت در تعدد زوجات.....	۶۹
گفتار اول: بررسی حق قسم.....	۶۹
بند الف: حکمت تشریع حق قسم.....	۶۹
بند ب: جایگاه حق قسم در تحکیم کیان خانواده.....	۷۰
بند ج: نظارت بر اجرای حق قسم زوجه.....	۷۱
گفتار دوم: بررسی حق مضاجعه.....	۷۱
بند الف: رابطه مسکن و مضاجعه.....	۷۲
بند ب: هبه مضاجعه.....	۷۲
بند ج: عوامل اسقاط حق مضاجعه.....	۷۳
۱_نشوز.....	۷۳
۲_صغر.....	۷۳
۳_جنون.....	۷۳
۴_مسافرت بدون اذن زوج.....	۷۳
نتایج و پیشنهادات:.....	۷۴
پیشنهادهات:.....	۷۵
منابع:.....	۷۷

مقدمه:

یکی از شئون اجتماعی انسان و بلکه رکن حیات مجتمع انسانی، ابقای نسل با ازدواج صحیح می باشد و این قرارداد ازدواج، یک نوع اتحاد و رابطه ی قانونی بین زن و مرد است و دارای خصوصياتی است که آن را از سایر عقود و قراردادها ممتاز و مشخص می کند. نهاد ازدواج در اصل از نیازهای طبیعی زن و مرد به یکدیگر سرچشمه می گیرد و تداوم آن نیز تا حدی در گرو استمرار همین نیازهاست.

به همین دلیل باید رابطه ی زناشویی زن و مرد از نظر شرع و قانون مجاز باشد، بطوری که رابطه ی آزاد زن و مرد بدون رعایت قیود و شرایط آن نکاح محسوب نمی شود. یکی از مسائلی که امروزه از نظر ازدواج مورد مطالعه و احیاناً انتقاد قرار می گیرد تعدد زوجات است که به نص صریح قرآن دارای مشروعیت می باشد ولی این مشروعیت در گرو رعایت شروطی می باشد چرا که ازدواج با همسر جدید نباید طوری باشد که موجب محرومیت یکی از آنان از حقوق مقررۀ زناشویی گردد و یا برخلاف وظایف انسانی و اسلامی باشد و شوهر باید با کمال مراقبت حقوق زنان را بر طبق عدل و انصاف رعایت بنماید و استفاده از این حق نباید موجب تضییع حق دیگری شود.

بیان مساله:

جواز تعدد زوجات از احکام پذیرفته شده در همه ی مذاهب اسلام است مستند اصلی آن هم آیه ۳ سوره نساء است علاوه بر آن روایات و سیره عملی اولیای دین بر مشروعیت تعدد زوجات دلالت دارد. در قانون هم مساله تعدد زوجات مقید به رعایت عدالت است اما عدالتی که در مرد به عنوان شرط جواز ازدواج مجدد وجود دارد به این معناست که مرد رفتار تبعیض آمیزی در میان زنان یا حتی فرزندان آنها نداشته باشد. اما مفهوم عدالت و مصادیق آن که شامل چه مواردی است به طور دقیق مشخص نیست و ابهام و اجمال وجود دارد و مشخص نیست شرایط لازم برای ایجاد عدالت چیست، یا چرا باید عدالت بین زوجین رعایت شود و وجه تمایز بین عدالت و بی عدالتی در تعدد زوجات بر چه اصولی است، و اینکه آیا منظور از عدالت همان طور که برخی از فقها بیان کرده اند فقط قسم است یعنی تقسیم شب ها میان همسران است یا عدالت معنای وسیع تری دارد و موارد دیگری را هم شامل می شود.

اهمیت و ضرورت تحقیق:

تعدد زوجات در نظام حقوقی اسلام با قید رعایت عدالت پذیرفته شده است اهمیت عدالت تا به انجاست که هیچ قانونی در نظام اسلام نیست مگر اینکه از عدالت سرچشمه گرفته باشد. اسلام تعدد زوجات را حداکثر به چهار زن دایم محدود کرده و شرایط مهمی برای چند زنی گذاشته که عبارت از شرط عدالت بود قرآن در این باره میفرماید و ان خفتم ان لا تعدلوا فواحده، یعنی اگر بیم دارید که عدالت را رعایت نکنید فقط یک زن بگیرید، بعضی گفته اند: رعایت عدالت بین زنان متعدد غیر ممکن است، تعدد زوجات در اسلام تعلیق به محال شده و ممنوع است و به آیه ۱۲۹ سوره نساء استناد کرده اند که می فرماید ولن تستطیعوا ان تعدلوا بین النساء ولو حرصتم، یعنی هرگز نمیتوانید بین زنان به عدالت رفتار کنید هر چند که بسیار خواسته باشید، بیان

کرده اند که خداوند ابتدا تعددزوجات را با شرط عدالت تجویز کرده بعد با این بیان که کسی قادر به اجرای عدالت نیست آن را منع کرده درحالی که این تفسیری نادرست است و مفسران بزرگ بیان کرده اند که عدالتی که مرد توانایی آن را ندارد رعایت تساوی در عواطف است علت اینکه برخی تصور کرده اند بین این دو آیه تناقض وجود دارد این است که مفهوم و مصادیق عدالت و مبانی آن در تعددزوجات به طور دقیق مشخص نشده و علت این اختلاف نظرها هم بخاطر همین است که ماهیت عدالت در تعددزوجات مشخص نیست در اینجا سعی در بررسی ماهیت عدالت و مفاهیم و مصادیق آن و آثار آن است.

هدف تحقیق:

هدف از این تحقیق بررسی و روشن ساختن ماهیت و مبانی عدالت در تعددزوجات در قرآن و بررسی آن در فقه و حقوق ایران است و شناسایی نحوه رفع این مشکل می باشد تا بتوان به درستی و به طور کامل با مفاهیم و مصادیق عدالت در تعددزوجات آشنا شد و از اختلاف نظرهای گوناگونی که در این مورد وجود دارد دوری کرد و موانع احتمالی که ممکن است سد راه این امر شود برطرف نمود.

سوالات تحقیق:

سوال اصلی تحقیق

ماهیت عدل در تعددزوجات و اثر حقوقی آن چیست؟

سوالات فرعی تحقیق:

ادله مشروعیت تعددزوجات چیست؟

آثار عدالت در تعددزوجات چیست؟

فرضیه های تحقیق:

تعددزوجات در اسلام مشروط به رعایت عدالت است و در آیه سه سوره نساء هم به آن اشاره شده، منظور از این عدالت پرداخت هزینه و مخارج همسران متعدد و فرزندان آنها می باشد، به بیان دیگر عدالت آن است که به هر کس آن چه را حق او است داد در تعددزوجات هم عدالت یعنی حقوق هریک از همسران رعایت شود و در حق آنها ظلمی صورت نگیرد.

فرضیه های فرعی:

۱- تعددزوجات دارای ادله حقوقی و فقهی می باشد که بر مبنای قرآن، روایات، و اجماع و قوانین مدنی و قانون حمایت از خانواده مورد پذیرش قرار گرفته است.

۲- تعدد زوجات مشروط به رعایت عدالت است این عدالت دارای آثاری است که از جمله آثار آن حق قسم و مضاجعه می باشد که قسم به معنی تقسیم شبها میان همسران متعدد و مضاجعه هم به معنی هم خوابگی با زنان متعدد می باشد، مردی که داری همسران متعدد می باشد باید به حقوق آنان هم توجه داشته باشد و متناسب با حقوقشان با آنان رفتار شود

پیشینه تحقیق:

در ارتباط با این موضوع، پایان نامه ای وجود ندارد و تحقیق جامعی هم صورت نگرفته است اما مقاله ها و پایان نامه هایی به رشته تحریر درآمده است که می تواند ارتباطی بین موضوع یاد شده و این تحریرات متصور بود که این گونه ذکر می شود

۱- پایان نامه ای تحت عنوان: بررسی نواقص و ابهامات قانون حمایت از خانواده در زمینه شرایط جواز تعدد، از جمله محدود کردن تعدد زوجات به دو همسر، اجمال در زمینه تعدد همسر موقت، بی عنایتی به شرط مهم عدالت، تسامح نسبت به شرط عدم ازدواج مجدد و اهمال در زمینه اجرای تخلف از شرایط جواز تعدد زوجات بخش ها و محورهای پژوهش را تشکیل می دهد تعدد زوجات در فقه امامیه (۱۳۸۶ محمد صادق کریمی)

موضوع تعدد زوجات در فقه امامیه است که هدف اصلی آن روشن کردن زوایای این حکم شرعی با تکیه بر دو آیه سوره نساء و همچنین پاسخ گویی به شبهات می باشد.

۲- پایان نامه ای تحت عنوان: بررسی فقهی و حقوقی شرط ازدواج مجدد با تکیه بر شرط عدالت (محمد جعفر نژاد ۱۳۹۶) موضوع پایان نامه تحت عنوان بررسی فقهی و حقوقی شرط ازدواج مجدد با تاکید بر شرط عدالت انجام گرفته باید گفت که چند همسری از اعصار قدیم میان اقوام و ملل گوناگون رواج داشته است و بالا بودن ضریب مرگ و میر مردان و تاثیر چند همسری در شان مردان از عوامل مهم اقدام مردان به ازدواج چند گانه بوده است لذا تعدد زوجات از ابتکارات دین اسلام نیست بلکه اسلام آن را مشروط و مقید نموده و صراحتاً در آیه سه سوره نساء به تعدد زوجات تا چهار زن مشروعیت بخشید البته در آیه مزبور رعایت عدالت در میان زوجات مورد تصریح بوده و بر آن تاکید شد موضوع مزبور همیشه برای نظام حقوقی چالش برانگیز بوده و در نهایت در ماده ۱۶ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۵۳ برای ازدواج شروط نه گانه را تعیین نمود در هر حال تامل در شروط ازدواج مجدد از منظر فقه و حقوق ایران هدف اصلی این پایان نامه می باشد و از آنجا که شرط عدالت از طرف شارع اعتبار یافته اهمیت بالایی دارد آنچه قرآن در خصوص لزوم رعایت عدالت میان همسران به عنوان یک شرط مورد تاکید قرار داده است یک نمونه است قرار گرفتن در موقعیت چند همسری و اصولاً ازدواج مجدد مشروط به عادلانه شده است.

۳- پایان نامه ای تحت عنوان: بررسی دیدگاه مستشرقان در مورد آیات تعدد زوجات (هادی وحدانی ۱۳۹۵ بهمن) تعدد زوجات یکی از اشکال مختلف ازدواج می باشد و به درستی متون و آقار دینی قبل از اسلام، بیان گر این است که تعدد زوجات پیش از اسلام و در ادیان دیگر به رسمیت شناخته شده و در اکثر جوامع انسانی معمول بوده است نویسندگان و اندیشمندان شرق و غرب دیدگاه های مختلفی ابراز داشته اند از جمله در نظر گروهی از مردم و برخی مستشرقان چنین جلوه نموده که اسلام این رسم را وضع کرده است حال آنکه اسلام آن را وضع نکرده تنها بر آن صحه گذاشته و آن را تحدید کرده این گروه از مستشرقان بدون

توجه به متن آیات تعددزوجات که انجام آن مشروط به اجرای عدالت میدانند و با نادیده گرفتن شرایط خاص و واقعیت های موجود جامعه و افزایش امار زنان آماده به ازدواج نسبت به مردان وسختی های زنان فاقد شوهر دارند، اسلام تعددزوجات را در چهار زن محدود کرد از طرفی تمام آیات قرآن متناسب با فطرت انسانی و متناسب با واقعیت موجود است بخاطر افزایش امار زنان آماده به ازدواج نسبت به مردان، اسلام راهی جز صدور مجوز تعددزوجات برای مردان دارای همسر به شرط اجرای عدالت بین آنها ندارد تا ارزش وجایگاه زن حفظ گردد

۴-پایان نامه ای تحت عنوان: ازدواج مجدد و شرایط آن در فقه و حقوق (ظاهری ۱۳۸۹) مساله تعددزوجات از جمله احکام امضایی است که در نظام اسلام مورد شناسایی قرار گرفته است این حکم برای حمایت از زنان محروم از زوج پیش بینی شده است اعمال محدودیت کمی در تعددزوجات و دیگر شرایط از رویکرد واقع بینانه و مصلحت گرایانه در جعل آن حکایت دارد در این پژوهش ضمن تبیین مبانی فقهی و حقوقی تعددزوجات برخی شرایط مانند عدالت و تمکن مالی مورد بررسی قرار گرفته است.

۵-پایان نامه ای تحت عنوان: بررسی حقوق زن در اسلام (یدالله خرم آبادی) موضوع ها و مباحث مربوط به زنان همواره یکی از مباحث مهم و فراگیر در طول تاریخ اندیشه ها بوده با ظهور اسلام تحولی عظیم در وضعیت زنان پدید آمد عقید اسلام درباره زن و حقوق انسانی او انقلابی بزرگ در جهان محسوب شد زیرا اسلام با ارایه این جهان بینی یکباره همه ی عقاید تحقیر آمیز جاهلی را به دور ریخت و به جای آن الگوی جدیدی را در روابط با زنان بر مردم عرضه کرد این حقوق با الهام از قرآن کریم و مبانی فقهی متجلی شد.

۶-پایان نامه ای تحت عنوان: بررسی تطبیقی احکام و آثار تعددزوجات در حقوق ایران و مصر و لبنان (مرضیه زکی زاده ۱۳۸۷) گزارش تاریخی از سابقه تعددزوجات در جوامع مختلف به مساله مشروعیت این تاسیس حقوقی پرداخته است و نشان داده ایم که اصل مشروعیت تعددزوجات تا چهار زن از اصول مسلم اسلام است و مطابق قرآن کریم به ویژه آیه سه سوره نساء و احادیث و روایات معتبر از شیعه و سنی و همین طور اجماع امت اسلامی داشتن بیش از چهار زن دایمی ممنوع است این مهم در قوانین کشورهای مصر و لبنان به طور صریح و در قانون مدنی ایران به صورت ضمنی انعکاس یافته است و از آنجا که در کشورهای اسلامی در خصوص تعددزوجات نظام واحدی حکومت دارد و تمایز برجسته ای در

قوانین احوال شخصیه شان مشاهد نمیشود تعددزوجات در هر سه کشور مشروط به رعایت قیودی است که این قیود در کشور مصر و لبنان با آنچه در حقوق ایران است تفاوت دارد به ویژه در نحوه ی احراز آن و از جمله قیودی که در هر سه کشور وجود دارد رعایت عدالت بین زوجات است و این عدالت بخصوص در دو مورد عمده باید رعایت شود علاوه بر این شرایط دیگری نیز وجود دارد که آن تحصیل اجازه از دادگاه است که در کشور مصر وجود دارد اما در لبنان هیچ قیدی در این مورد نیست .

۷-پایان نامه ای تحت عنوان: تعددزوجات با تکیه بر آرای امام خمینی (فروزان نادری ۱۳۸۸) تعددزوجات از ابتکارات اسلام نیست و از احکام تاسیسی نیست بلکه از احکام امضایی است و اسلام حدود و قیودی برای آن مقرر کرده از جمله قیود کلیدی

و مهم جواز تعدد زوجات رعایت اصل عدالت است که خداوند در آیه سه سوره نساء می فرماید فان خفتم الا تعدلوا فواحدة اولاً منظور از عدالت، عدالت در رفتار و گفتار و برخورد با همسران است ثانیاً اگر مردی حتی گمان و خوف این را داشته باشد که نمیتواند عدالت را در مورد همسران متعدّد رعایت نماید حق ازدواج مجدد را ندارد برخی فقها ازدواج دوم را در صورت بیم عدم اجرای عدالت باطل میدانست مثل آیت الله بجنوردی و می فرماید مردی که نتواند نیازهای مالی و جنسی همسران را برآورده کند حق ازدواج مجدد ندارد در هیچ یک از این پژوهش ها مورد اشاره به طور دقیق ماهیت عدالت در تعدد زوجات بررسی نشده بود که در این پژوهش سعی در بررسی ماهیت عدالت در تعدد زوجات و شناخت مبانی آن، و شرایط اجرای عدالت و آثار واحکام عدالت پرداخته می شود و عدالت را با توجه به آیات قرآن مورد بررسی قرار می دهیم.

سازماندهی پژوهش

در ارتباط با این موضوع، پایان نامه ای وجود ندارد و تحقیق جامعی هم صورت نگرفته است اما مقاله ها و پایان نامه هایی به رشته تحریر درآمده است که می تواند ارتباطی بین موضوع یاد شده و این تحریرات متصور بود که این گونه ذکر می شود

این پایان نامه که شامل سه فصل است و در هر فصل دو مبحث و هر مبحث هم چندین گفتار و بند دارد به تحلیل ماهوی عدالت در تعدد زوجات و آثار آن با توجه به دیدگاه قرآنی پرداخته است که به شرح زیر است

فصل اول: کلیات و مفاهیم

مبحث اول: مفاهیم

گفتار اول: مفهوم عدالت

گفتار دوم: مفهوم تعدد زوجات

مبحث دوم: سابقه تعدد زوجات

گفتار اول: تعدد زوجات در نقاط مختلف

گفتار دوم: تعدد زوجات در ادیان

مبحث سوم: عوامل پیدایش تعدد زوجات و قالب های ناهنجار در تعدد زوجات

گفتار اول: عوامل پیدایش تعدد زوجات

گفتار دوم: قالب های ناهنجار در تعدد زوجات

فصل دوم: ادله مشروعیت تعدد زوجات و شرایط آن

مبحث اول: ادله مشروعیت تعددزوجات

گفتار اول: ادله فقهی

گفتار دوم: ادله حقوقی

مبحث دوم: شرایط تعددزوجات

گفتار اول: تعددزوجات به موجب شروط ضمن عقد

گفتار دوم: تعددزوجات به موجب قانون

فصل سوم: بررسی ماهیت و آثار عدالت در تعددزوجات

مبحث اول: ماهیت عدالت در تعددزوجات

گفتار اول: عدالت در آیه سه سوره نساء

گفتار دوم: عدالت در آیه صدویست و نه سوره نساء

مبحث دوم: آثار عدالت در تعددزوجات

گفتار اول: بررسی حق قسم

گفتار دوم: بررسی حق مضاجعت

فصل اول: کلیات و مفاهیم تحقیق

در ابتدای بحث پس از طرح مباحث کلی، در فصل اول به شناخت مفاهیم عدالت و تعدد زوجات پرداخته می شود و در ادامه سابقه تعدد زوجات را در نقاط مختلف وادیان و مقایسه آن نسبت به دین اسلام مورد بررسی قرار می دهیم و در نهایت هم به بررسی عوامل پیدایش تعدد زوجات و تأثیری که این عوامل در این موضوع دارد مورد بررسی قرار می گیرد و پس از طرح این موارد به بررسی قالب های ناهنجار مثل ازدواج گروهی و چند شوهری و اشکالات و معایبی که می تواند داشته باشد پرداخته می شود.

مبحث اول مفاهیم:

در این بخش مفاهیم پژوهش به شکل لغوی و اصطلاحی بررسی می شوند که از کتابهای لغت و کتابهای حقوقی در این بین استفاده خواهد شد.

گفتار اول: مفهوم عدالت

عدل در مقابل ظلم به کار می رود^۱ و در لغت به معنای نصف، قسط، انصاف، امری بین افراط و تفریط، داوری به حق، برابری و مساوات است^۲ خلیل در العین عدل را به حکم راندن از روی حق و حقیقت معنا کرده است (الحکم بالحق) به کسی گفته می شود «هو یعدل» یعنی او کسی است که به حق حکم ایشان را می داند ایشان عدل نقیص را جور معرفی می کند (العدل نقیص جور)^۳

بند اول: عدالت در مفهوم فقهی:

شکی نیست که عدالت در محبت های قلبی خارج از قدرت انسان است. چه کسی می تواند محبت خود را که عواملش در بیرون وجود اوست از هر نظر تحت اختیار در آورد.

بنابراین منظور از عدالت باید عدالتی باشد که شخص قادر به انجام آن باشد و گرنه اشتراط آن معقول و صحیح نیست. چرا که اسلام هیچگاه تکلیف به ما لایطاق نمیکند، همچنان که در آیهی ۲۸۶ بقره آمده است که:

« لا یكلف الله نفساً الا وسعها »

« خداوند هیچکس را جز به قدر تواناییاش تکلیف نمیکند »

در آیه ی ۷ سورهی طلاق نیز بر این امر تأکید شده است و آمده است:

« لا یكلف الله نفساً الا ما آتاها »

^۱ - جوهری، الصحاح، ج ۵، ص ۱۷۶ - زبیدی، تاج العروس، ج ۱۵، ص ۴۷۱

^۲ - علی اکبر دهخدا، لغتنامه ی دهخدا، ذیل واژهی عدل

^۳ - فراهیدی، العین ج ۲، چاپ دوم، انتشارات قم

خداوند هیچکس را جز به قدر آنچه به او داده است تکلیف نمی کند»

بنابراین معلوم می شود که مقدار واجب، در رعایت عدالت، اداء حقوق هر یک از همسران بر اساس شأن و موقعیت اجتماعی آنهاست، و شامل حقوق مالی- مانند مخارج زندگی و مهریه- و حقوق زندگی مشترک مانند تأمین مسکن (اعم از خرید یا اجاره)، لباس، وسایل زندگی و تمام آن چه برای یک زندگی مناسب لازم باشد می شود.

بند دوم عدالت در اصطلاح فلسفی

عدالت مفهومی است که بشر از آغاز تمدن خود می شناخته و برای آن کوشیده است به نظر افلاطون^۱ عدالت آرمانی است که تنها تربیت یافتگان دامن فلسفه به آن دسترسی دارند و به یاری تجربه و حس نمی توان به آن رسید. از نظر ارسطو عدالت دارای دو معنا عام و خاص است، عدالت به معنای عام شامل تمام فضایل است زیرا هر کس به کار ناشایسته دست زند ستم کرده سعادت واقعی از آن کسی است که با فضیلت باشد و از دستورات عقل اطاعت کند .

از سوی دیگر جامعه شناسان بر این باورند که عدالت ناشی از وجدان عمومی است و آنها نخواسته اند مفهوم مجرد وجدان عمومی را بپذیرند می گویند قاعده ایست که وجدان گروه بزرگی از مردم آن را درست بداند

برتراند راسل^۲، در تعریف عدالت می نویسد، عدالت عبارت است از هر چیزی که اکثر مردم آن را عادلانه بدانند یا به بیان دیگر، عدالت عبارت از نظامی است که آنچه را که به تصدیق عموم، زمینه هایی برای نارضایتی مردم فراهم میکند به حداقل برساند.

بند سوم: عدالت در تفاسیر

علامه کبیر مرحوم سید محمد حسین طباطبایی در تفسیر عظیم المیزان به طور تفصیلی درباره عدالت از دیدگاه قرآن صحبت نموده است و از آنجا که این تفسیر مورد قبول بسیاری از فرق اسلامی است و تفسیر قرآن با خود قرآن است به آن استناد می جویم.

ایشان می فرمایند:

«کسانی که در احکام و معارف اسلام بحث می کنند در خلال بحث های خود بسیار به لفظ عدالت برمی خورند و چه بسا درباره عدالت به تعاریفات مختلف و تفسیرهای گوناگونی که ناشی از اختلاف مذاق های اهل بحث و مسلک های ایشان است برمی خورند لکن مذاقی که در تعریف عدالت اختیار می کنیم باید مذاقی باشد که با کار که تفسیر قرآن است سازگار باشد

^۱ ویلی، فلسفه حقوق، جلد ۱ معانی و هدفهای حقوق ش ۳۰

^۲ برتراند راسل، اخلاق و رسالت در جامعه، ترجمه دکتر محمود حیدریان ص ۴۳

مذاقی باشد که بتوان آن را در تجزیه و تحلیل معنای عدالت و کیفیت اعتبارش با فطرتی که مبنای همه احکام اسلامی است وفق دهد و این خود مذاق مخصوصی است.^۱

علامه در ذیل تفسیر آیه «ان الله یامر بالعدل و الاحسان و ابتاء ذی القربی» ضمن تبیین اهمیت عدالت، دیدگاه های «راغب» در مفردات را پیرامون عدالت به بحث و نقد می کشد آنگاه تعاریف ذی قیمتی از این مفهوم و انواع آن عرضه می دارد ایشان در ذیل آیه مزبور می فرمایند:

«خدای سبحان ابتدا آن احکام سه گانه را که مهمترین حکمی هستند که اساس اجتماع بشری با آن استوار است و از نظر اهمیت به ترتیب یکی پس از دیگری قرار دارند ذکر فرموده است، چون از نظر اسلام مهمترین هدفی که در تعالیمش دنبال شده صلاح مجتمع و اصلاح عموم است، چون هر چند انسان ها فرد فردند و هر فردی برای خود شخصیتی و خیر و شری دارد و لکن از نظر طبیعتی که همه انسان ها دارند یعنی طبیعت مدنیت، سعادت هر شخصی مبنی بر صلاح و اصلاح ظرف اجتماعی است که در آن زندگی می کند، به طور ی که در ظرف اجتماع فاسد که از هر سو [رشد] کرده باشد رستگاری یک فرد و صالح شدن او بسیار دشوار است (و یا بگو عاداتا محال است).

در جمله «ان الله یامر بالعدل» دستور به عدل و داد می دهد و عدل مقابل ظلم است. راغب در مفردات می گوید:

«عدالت و معامله لفظی است که معنای مساوات را اقتضا می کند و به اعتبار اضافه نسبت استعمال می شود و عدل بفتح عین و عدل بکسره آن از نظر معنا نزدیک به همدند، چیزی که هست عدل بفتح عین در جایی استعمال می شود که با بصر و حس دیده می شود مانند عدل شدن این کفه ترازو با آن کفه اشیا این لنگه بار با آن لنگه اش، یا این عدد از گردو با آن عددش، یا این مقدار گندم با مقداری دیگر از آن، پس بنابراین می توان گفت عدل به معنای تقسیط و تقسیم به طور مساوی است.

قسم دوم عدلی است که عقل عدالت بودن آن را تشخیص نداده بلکه به وسیله شرع شناخته می شود مانند قصاص و ارش جنایت و اصل مال مرتد که این قسم از عدالت قابل نسخ هست در بعضی زمانها منسوخ می شود و به همین جهت قرآن کریم همین عدالت را اعتداء و سیئه خوانده [بقره ۱۹۴، شورا ۴۰] و این نحو از عدالت همان است که در آیه: «ان الله یامر بالعدل و الاحسان» منظور است، چون عدل به معنای مساوات در تلافی است اگر خیر است خیر و اگر شر است شر و احسان به معنای این است که خیری را با خیری بیشتر از آن تلافی کنی و شری را به شری کمتر از آن جوابگویی این بود که مقدار از کلام راغب که مورد حاجت ما بود.

و این گفتار با تفصیلی که داده برگشتش به یک جمله معروف است که می گویند:

عدالت میانه روی و اجتناب از دو سوی افراط و تفریط در هر امری است و این در حقیقت معنا کردن کلمه است به لازمه معنای اصلی زیرا معنای اصلی، عدالت، اقامه مساوات میانه امور است، به این که به هر امری آنچه سزاوار است بدهی تا امور

۱ - علامه سید محمد حسین طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج دوازدهم، سید محمد باقر موسوی همدانی: تهران، کانون انتشارات محمدی، ج سوم، ۱۳۶۲ ص ۲۵.